

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

ԱՐՍԵՆ ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր,

ի.գ.թ., դոցենտ

ՎԱՐԴԳԵՍ ԴԱՇՏՈՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավորի օգնական

ARSEN NIKOGHOSYAN

Judge of the RA Criminal Court of Appeal, Candidate of Law,

Associate Professor

VARDGES DASHTOYAN

Assistant to the Judge of the RA Criminal Court of Appeal

АРСЕН НИКОГОСЯН

Судья Апелляционного уголовного суда РА, доцент

ВАРДГЕС ДАШТОЯН

Помощник судьи Апелляционного уголовного суда РА

**ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐՆ ԱԶԱՏԱԶՐԿՄԱՄԲ
ՓՈԽԱՐԻՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎԱԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ**

**THE CONSTITUTIONALITY OF THE LEGAL ORGANIZATION OF
THE CHANGE OF PUBLIC WORK WITH IMPRISONMENT**

**КОНСТИТУЦИОННОСТЬ ПРАВОВОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАМЕНЫ
ОБЩЕСТВЕННЫХ РАБОТ ЛИШЕНИЕМ СВОБОДЫ**

Պետության պատժողական քաղաքականության համատեքստում առաջնային նշանակություն ունի ոչ միայն վրա հասնող քրեական պատասխանատվության անխուսափելիությունը, այլև դրա արդյունքում վրա հասնող պատժատեսակների սպառիչ շրջանակը և պատժաչափերի որոշակիությունը, կանխատեսելիությունը: Այսինքն՝ անձը, կատարելով որոշակի հանցագործություն, պետք է բավարար չափով պատկերացում ունենա այն մասին, թե ինչ պատիժ կարող է իր նկատմամբ նշանակվել: Մինչդեռ քրեաիրավական օրենսդրության որոշ կարգավորումների իրացման արդյունքում հնարավոր են իրավիճակներ, երբ անձի նկատմամբ նշանակվի այնպիսի պատիժ (պատժատեսակ կամ պատժաչափ), որը համապատասխան հանցագործության կատարման համար որպես պատիժ

նախատեսված չէ: Այդպիսի իրավիճակ կարող է առաջանալ հանրային աշխատանքներն ազատագրկմամբ փոխարինելու գործընթացում, ինչը կարող է հանգեցնել անգամ անձի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված իրավունքների անհամաչափ սահմանափակմանը: Մասնավորապես՝ թիվ ԱՎԴ2/0003/15/18 գործի ուսումնասիրությունից պարզվել է, որ Ա.Ս.-ն ՀՀ քրեական օրենսգրքի՝ 243.1 հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցանքի համար դատապարտվել էր 500.000 (հինգ հարյուր հազար) ՀՀ դրամ տուգանքի, որը հետագայում փոխարինվել է հանրային աշխատանքներ պատժատեսակով՝ 1.500 (հազար հինգ հարյուր) ժամ տևողությամբ, իսկ վերջինս էլ ազատագրկմամբ՝ 1 (մեկ) տարի, 4 (չորս) ամիս, 15 (տասնհինգ) օր ժամկետով, մինչդեռ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 243.1 հոդվածի 2-րդ մասի սանկցիան ազատագրկման ձևով պատիժ չի նախատեսում, ուստի հենց այս հանգամանքից ելնելով ևս՝ նպատակահարմար ենք համարում անդրադառնալ հանրային աշխատանքներն ազատագրկմամբ փոխարինելու իրավակարգավորման սահմանադրականությանը:

Այսպես՝ ինչպես քրեաիրավական տեսության, այնպես էլ իրավակիրառ գործունեության բնագավառում առանցքային տեղ և դեր ունի ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված, մեղավորությամբ կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքի, այն է՝ հանցագործության կատարման հետևանքով վրա հասնող պատիժը: Պատիժը պետական հարկադրանքի միջոց է, որը դատարանի դատավճռով պետության անունից նշանակվում է **հանցագործության համար** մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ և արտահայտվում է այդ անձին իրավունքներից ու ազատություններից օրենքով նախատեսված զրկմամբ կամ դրանց սահմանափակմամբ: Թերևս, ավելորդ չէ փաստել, որ հանցագործության համար նշանակվելիք պատիժն արտացոլված է օրենսդրի կողմից ընդունված իրավական նորմի, տվյալ դեպքում՝ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում նախատեսված հոդվածների սանկցիաներում:

Վերոգրյալի կապակցությամբ հարկ ենք համարում նշել, որ իրավական որոշակիության սկզբունքը կարևոր է ոչ միայն դատական համակարգի նկատմամբ վստահության, այլև իրավունքի գերակայության համար²: Բացի դրանից՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ օրենքը պետք է մատչելի լինի բոլոր նրանց համար, որոնց այն վերաբերում է, ձևակերպված լինի բավարար ճշգրտությամբ, որպեսզի հնարավորություն տա նրանց, անհրաժեշտության դեպքում համապատասխան խորհրդի առկայության պայմաններում, ողջամտության սահմաններում կանխատեսել, թե տվյալ պայմաններում, ինչ հետևանքներ կարող է ունենալ կոնկրետ գործողության կատարումը³:

Կարծում ենք՝ հենց իրավական որոշակիության սկզբունքի արտահայտմամբ

¹ Տես ՀՀՊՏ 2003.05.02/25(260):

² Տես 2011 թվականի ապրիլի 4-ին Ստրասբուրգում Եվրոպայի խորհրդի Վենետիկի հանձնաժողովի 86-րդ լիագումար նիստում ընդունված «Իրավունքի գերակայության մասին» թիվ CDL-AD(2011)003rev գեկոյցի 43-րդ կետը:

³ Տես, օրինակ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 2007 թվականի հունվարի 11-ի՝ «Մկրտչյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով» վճիռը (գանգատ թիվ 6562/03), ՀՀՊՏ 2007.09.12/46(570):

են պայմանավորված նաև ՀՀ Սահմանադրության⁴ 75-րդ և 79-րդ հոդվածներում ամրագրված նորմատիվ պատվիրանները, համաձայն որոնց՝ հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս օրենքները սահմանում են այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր, իսկ դրանք սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ: Համանման իրավական դիրքորոշում է ձևավորել նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը Հասմիկ Գրիգորյանի և Էդուարդ Սարիբեկյանի վերաբերյալ թիվ ԵՇԴ/0135/01/15 գործով որոշմամբ, համաձայն որի. «[Ա]րարքի հանցավորությունն ու պատժելիությունն իրավական որոշակիության չափանիշին համապատասխանող «օրենքով» նախատեսելու պահանջն իրավունքի գերակայության առանցքային բաղադրիչներից է, որն ունի հիմնարար նշանակություն՝ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս օրինականության սկզբունքն ապահովելու համար: Հստակ կարգադրագրեր (վարքագծի կանոններ) ամրագրող այդպիսի օրենքը մի կողմից ապահովում է դրանում ամրագրված պահանջների հասցեագրումը համապատասխան վարքագծի դրսևորման ակնկալիք ունեցող անձանց, մյուս կողմից՝ բացառում է կամայականորեն քրեական հետապնդման ենթարկվելու ցանկացած հնարավորություն՝ երաշխավորելով օրենքի միատեսակ կիրառությունը սահմանված նորմատիվ պահանջներին հակասող վարքագիծ դրսևորող անձի նկատմամբ:

Այսինքն՝ նշված սկզբունքի ներքո իրավական պետության պոզիտիվ պարտականությունն է ապահովել որդեգրած քրեական քաղաքականության արտացոլումն այնպիսի «օրենքում», որում նկարագրված կանոնները և դրանց խախտման դեպքում վրա հասնող իրավական հետևանքները բովանդակային առումով այնքան որոշակի կլինեն, որ հնարավորություն կտան իրավունքի հիմնական կրողին դրսևորելու սահմանված պահանջներին համապատասխանող վարքագիծ⁵:

Մինևույն ժամանակ ՀՀ Սահմանադրական դատարանն ամրագրել է, որ օրենքը պետք է համապատասխանի նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք վճիռներում արտահայտված այն իրավական դիրքորոշմանը, համաձայն որի՝ որևէ իրավական նորմ չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն չի համապատասխանում իրավական որոշակիության (*res judicata*) սկզբունքին, այսինքն՝ ձևակերպված չէ բավարար աստիճանի հստակությամբ, որը թույլ տա քաղաքացուն դրա հետ համատեղելու իր վարքագիծը: Առավել ևս իրավունքի գերակայության սկզբունքի որդեգրման շրջանակում օրենքում ամրագրված իրավակարգավորումները պետք է անձի համար կանխատեսելի դարձնեն իր իրավաչափ ակնկալիքները: Բացի դրանից՝ իրավական որոշակիության սկզբունքը, լինելով իրավական պետության հիմնարար սկզբունքներից մեկը, ենթադրում է

⁴ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում:

⁵ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Հասմիկ Գրիգորյանի և Էդուարդ Սարիբեկյանի վերաբերյալ թիվ ԵՇԴ/0135/01/15 գործով որոշման 14-րդ կետը, ՀՀՊՏ 2018.11.07/83(1441):

նաև, որ իրավահարաբերությունների բոլոր սուբյեկտների, այդ թվում՝ իշխանության կրողի գործողությունները պետք է լինեն կանխատեսելի ու իրավաչափ⁶:

Մինչդեռ այդ պատվիրանի չպահպանման հետևանքով, այսինքն՝ կազմակերպական կառուցակարգերի և ընթացակարգերի բացակայության պատճառով հանրային աշխատանքները կարող են փոխարինվել հողվածի սանկցիայի առավելագույն չափը գերազանցող և անձի համար հանցանքը կատարելու պահին անկանխատեսելի ազատագրկում պատժաչափով կամ պատժատեսակով:

Մասնավորապես՝ կարծում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված՝ հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում հանրային աշխատանքների չկրած մասը դատարանի կողմից կալանքով կամ որոշակի ժամկետով ազատագրկմամբ փոխարինելու իրավակարգավորումներն առերևույթ չեն համապատասխանում իրավական որոշակիության (res judicata) սկզբունքին՝ վտանգի տակ դնելով անձանց սահմանադրական իրավունքները, որը կարող է հանգեցնել անձի՝ համաչափ և օրինական պատիժ նշանակելու սկզբունքների, ինչպես նաև հիմնական իրավունքների, ազատությունների իրականացման կազմակերպական կառուցակարգերի և ընթացակարգերի սահմանման նորմատիվ պատվիրանի խախտման:

Վերոգրյալի համատեքստում տեղին է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրության 71-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ օրենքով սահմանված պատիժը, ինչպես նաև նշանակված պատժատեսակը և պատժաչափը պետք է համաչափ լինեն կատարված արարքին: 72-րդ հոդվածով սահմանված է, որ ոչ ոք չի կարող դատապարտվել այնպիսի գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին հանցագործություն չի հանդիսացել: Չի կարող նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը ենթակա էր կիրառման հանցանք կատարելու պահին, իսկ 75-րդ հոդվածով նշված է, որ հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս օրենքները սահմանում են այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր:

Մյուս կողմից՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանրային աշխատանքները դատարանի կողմից նշանակված, իրավասու մարմնի կողմից որոշված վայրում չվարձատրվող, դատապարտյալի կողմից հանրության համար օգտակար աշխատանքների կատարումն է, որոնք կարող են նշանակվել ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործություններ կատարած, առավելագույնը երկու տարի ժամկետով ազատագրկման դատապարտված անձանց նկատմամբ երկու հարյուր յոթանասունից երկու հազար երկու հարյուր ժամ ժամկետով: Հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում հանրային աշխատանքների չկրած մասը դատարանը փոխարինում է կալանքով կամ որոշակի ժամկետով ազատագրկմամբ՝ կալանքի կամ որոշակի ժամկետով ազատագրկման մեկ օրը հաշվարկելով հանրային աշխատանքների երեք ժամվա դիմաց:

⁶ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2006 թվականի ապրիլի 18-ի ՍԴՌ-630 որոշումը, ՀՀՍԴՏ 2006/3:

Այս կապակցությամբ փաստում ենք, որ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը Երվանդ Մելքոնյանի վերաբերյալ թիվ ԵՇԴ/0090/01/10 որոշմամբ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ. «[Ս]ահմանադրական, կոնվենցիոն և օրենսդրական դրույթների, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների վերլուծությունից հետևում է, որ այդ դրույթներով սահմանված երաշխիքը (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), հանդիսանալով օրենքի գերակայության անքակտելի տարր, առաջնային տեղ է զբաղեցնում ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված պաշտպանության համակարգում, որից որևէ շեղում չի թույլատրվում: «*Nullum crimen, nulla poena sine lege*» սկզբունքից հետևում է, որ ցանկացած հանցագործություն և պատիժ պետք է հստակ ամրագրված լինի օրենքով: Այդ օրենքը չի կարող տարածական մեկնաբանվել և կիրառվել անալոգիայով⁷:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը Վարուժան Ավետիսյանի վերաբերյալ թիվ ՍԴ3/0013/01/11 որոշմամբ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ. «[Վ]երոնշյալ սկզբունքն իր արտացոլումն է գտել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում, որի համաձայն՝ հանցագործության առկայությունը կարող է որոշվել և դրա համար պատժի նշանակումը կարող է կատարվել բացառապես օրենքի հիման վրա: Մասնավորապես՝ Կոկկինակիս ընդդեմ Հունաստանի գործով վճռում Եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին կետը նախատեսված չէ միայն այն բանի համար, որ ի վնաս մեղադրյալի հետադարձության կարգով քրեական օրենքի կիրառումն արգելվի: Այն ընդհանուր առմամբ ամրագրում է նաև այն սկզբունքը, որ միայն օրենքը կարող է սահմանել հանցանքը և նախատեսել պատիժը («*nullum crimen, nulla poena sine lege*»), ինչպես նաև այն սկզբունքը, որ քրեական օրենքը չպետք է ի վնաս մեղադրյալի տարածական մեկնաբանության ենթարկվի, օրինակ՝ այն չպետք է կիրառվի անալոգիայով (տե՛ս «Կոկկինակիս ընդդեմ Հունաստանի գործով» (KOKKINAKIS v. GREECE), 1993 թվականի մայիսի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 14307/88, կետ 52):

«Գ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով» Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը սահմանել է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է, որ միայն օրենքով կարող է սահմանվել, թե որ արարքներն են համարվում հանցագործություն, և ինչ պատիժներ են նախատեսվում դրանց կատարման համար, (տե՛ս «Գ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով» (G. v FRANCE), 1995 թվականի սեպտեմբերի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 15312/89, կետ 24)»⁸:

Վերոգրյալ իրավական վերլուծությունների լույսի ներքո գտնում ենք, որ «պատիժ» հասկացությունը, ինքնին արարք-հանցագործություն-պատիժ եռամիասնության կառուցվածքային տարր է: Այսինքն՝ անձի համար պատժի նշանակումը

⁷ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ «Երվանդ Մելքոնյանի վերաբերյալ թիվ ԵՇԴ/0090/01/10 գործով» որոշման 16-րդ կետը: ՀՀՊՏ 2011.09.27/53(856).1, Հոդ. 1356.62:

⁸ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ «Վարուժան Ավետիսյանի վերաբերյալ թիվ ՍԴ3/0013/01/11 գործով» որոշման 14-րդ կետը: ՀՀՊՏ 2012.01.23/4(878).1, Հոդ. 56.38:

կենսագործվում է արարք-հանցագործություն-պատիժ եռամիասնության մեջ, և բոլոր դեպքերում, եթե չկա հանցագործություն, չի կարող լինել և պատիժ: Բացի դրանից՝ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու գործընթացում հնարավոր չէ նշանակել որոշակի պատիժ, եթե անձի կատարած արարքը չի հաստատվել որպես կատարված հանցագործություն, այլ կերպ ասած՝ չի հաստատվել դրա համապատասխանությունը Հատուկ մասով նախատեսված որոշակի հանցակազմի բոլոր հատկանիշներին:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ եզրահանգում ենք, որ արարքը հանցագործություն որակելու, այն է՝ որոշակի հանցակազմի բոլոր հատկանիշներին համապատասխանության հարցը լուծելուց հետո է միայն տվյալ հանցակազմի շրջանակում սահմանված սանկցիաների (նորմի այն մասը, որտեղ սահմանվում են դիսպոզիցիայում նկարագրված հանցագործության համար նախատեսված պատժի տեսակն ու չափը) անհրաժեշտ է լուծել կատարած հանցագործության համար սահմանվելիք պատժի հարցը: Ոչ մի պարագայում իրավաչափ չէ անձի նկատմամբ նշանակել այնպիսի պատժատեսակ և պատժաչափ, որոնք դուրս են քրեական օրենքով սահմանված այն հանցանքի համար սահմանված սանկցիայի շրջանակներից, որի կատարման համար անձը մեղավոր է ճանաչվել:

Միևնույն ժամանակ հարկ է փաստել, որ պատիժը հանդես է գալիս որպես հանցագործության կատարման դիմաց սոցիալական արդարությունը վերականգնելու, պատժի ենթարկված անձին ուղղելու, ինչպես նաև հանցագործությունները կանխելու միջոց, բայց ոչ երբեք պատժի կատարման պայմանները խախտելու դիմաց սահմանվող պատասխանատվություն, սակայն անգամ այդպիսի ներգործություն կիրառելու պայմաններում էլ, չպետք է վերացարկվել այն գաղափարից, որ նշանակված պատիժը կոնկրետ հանցագործության կատարման համար մեղավոր ճանաչված անձին ուղղելու միջոց է, իսկ հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը պետք լինի է արդարացի, որը որոշվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սահմաններում:

Բացի դրանից՝ մեր համոզմամբ հանցանքի կատարման համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ այդ հանցանքի սանկցիայի սահմաններից դուրս ցանկացած պատժատեսակի և/կամ պատժաչափի նշանակումը կհանգեցնի այդ անձի նկատմամբ ոչ արդարացի պատժի նշանակման, անգամ այն պայմաններում, երբ այդ պատժատեսակը և/կամ պատժաչափն անձի նկատմամբ նշանակվել է մեկ այլ պատժից չարամտորեն խուսափելու հետևանքով, քանզի բոլոր դեպքերում անարդարացի է ավելի խիստ պատիժ սահմանել, քան սահմանում է տվյալ հանցագործության համար նախատեսված սանկցիայի առավելագույն շեմը:

Այլապես դատական պրակտիկայում հնարավոր են իրավիճակներ, երբ անձի նկատմամբ հանցագործության համար նշանակված պատժի կատարումից չարամտորեն խուսափելու հետևանքով կիրառված ներգործության միջոցի արդյունքում նշանակվի ազատազրկում պատժատեսակն այն դեպքերում, երբ արարքի համար, որի համար տվյալ անձը դատապարտվել է, ընդհանրապես անազատության հետ կապված, այդ թվում նաև՝ ազատազրկման ձևով պատժատեսակ

նախատեսված չէ (ինչպես օրինակ հետևյալ հոդվածների դեպքում. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 128-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 130.1 հոդվածի 1-ին մաս, 146-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 148-րդ հոդված, 152-րդ հոդվածի 1-ին պարբերություն, 164-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 171-րդ հոդված, 173-րդ հոդված, 174-րդ հոդված, 184.1 հոդվածի 1-ին մաս, 186-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 187-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր, 190.1 հոդվածի 1-ին մաս, 190.2 հոդվածի 1-ին մաս, 204-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 209-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 210-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասեր, 211-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասեր, 212-րդ հոդվածի 1-ին և 4.1 մասեր, 243.1 հոդվածի 1-ին մաս, 252-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 280.1 հոդվածի 1-ին մաս, 282-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 290-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 291-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 293-րդ հոդված, 298-րդ հոդված, 315.1 հոդված):

Միևնույն ժամանակ միջազգային փորձի ուսումնասիրության հիման վրա հարկ է նշել, որ մի շարք երկրներ որպես ստեղծված իրավիճակի իրավական լուծում իրենց համապատասխան քրեական օրենքներում սահմանել են որոշակի երաշխիքներ:

Այսպես՝ Մոլդովայի քրեական օրենսգրքի⁹ 64-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված իրավակարգավորումների համաձայն՝ որպես հիմնական կամ լրացուցիչ պատիժ նշանակված տուգանքը դատական ատյանի կողմից կարող է փոխարինվել ազատազրկմամբ՝ Հատուկ մասի տվյալ հոդվածով սահմանված առավելագույն պատժի սահմաններում:

Նմանաբնույթ կառուցակարգեր են նախատեսում նաև Ղրղզստանի քրեական օրենսգրքի¹⁰ 65-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 68-րդ հոդվածի 5-րդ մասը, համաձայն որոնց՝ տուգանքը և հանրային աշխատանքները կարող են փոխարինվել ազատազրկմամբ՝ Հատուկ մասի այն հոդվածով սահմանված առավելագույն պատժի սահմաններում, որով անձը մեղավոր է ճանաչվել:

Իսկ Ուկրաինայի քրեական օրենսգրքի¹¹ 53-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված իրավակարգավորումների համաձայն՝ տուգանքը կարող է փոխարինվել ազատազրկմամբ առնվազն միջին ծանրության հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ, և եթե ազատազրկմամբ փոխարինելու արդյունքում ստացված պատժաչափը գերազանցում է նույն հոդվածի տվյալ մասով սահմանված առավելագույն շեմը, ապա նշանակվում է առավելագույն չափը:

Բացի դրանից՝ Տաջիկստանի քրեական օրենսգրքի¹² 49-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված իրավակարգավորումների համաձայն՝ տուգանքի՝ ազատազրկմամբ փոխարինելու դեպքում, նշանակվող պատժի ու պատժաչափի առավելագույն և նվազագույն շեմերը չպետք է դուրս գտնվեն Հատուկ մասի հոդ-

⁹ Տե՛ս Մոլդովայի քրեական օրենսգրքը՝ հասանելի https://www.legislationline.org/download/id/8276/file/Moldova_CC_2002_am2018_ru.pdf հասցեով, 02.05.2020 թ., 01:02:

¹⁰ Տե՛ս Ղրղզստանի քրեական օրենսգրքը՝ հասանելի https://www.legislationline.org/download/id/8264/file/Kyrgyzstan_CC_2016_am2019_ru.pdf հասցեով, 02.05.2020 թ., 00:55:

¹¹ Տե՛ս Ուկրաինայի քրեական օրենսգրքը՝ հասանելի https://www.legislationline.org/download/id/6333/file/Ukraine_CC_2001_am2016_ru.pdf հասցեով, 02.05.2020 թ., 00:27:

¹² Տե՛ս Տաջիկստանի քրեական օրենսգրքը՝ հասանելի https://www.legislationline.org/download/id/8601/file/Tajikistan_CC_1998_am2020_ru.pdf հասցեով, 02.05.2020 թ., 00:43:

վաճի սանկցիայի շրջանակներից:

Հիմք ընդունելով նախորդ կետում վկայակոչված իրավական դիրքորոշումները՝ գտնում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքում առկա իրավակարգավորումների պարագայում դատարանի՝ որպես իշխանության կրողի գործողությունները չեն դառնում կանխատեսելի ու իրավաչափ, որի պարագայում չի ապահովվում նաև իրավունքի գերակայության սկզբունքին բնորոշ՝ անձի համար իր իրավաչափ ակնկալիքները կանխատեսելու անկյունաքարային սկզբունքը, երբ նշանակված հանրային աշխատանքն ազատագրկմամբ փոխարինելու արդյունքում ստացվող պատժաչափը գերազանցում է ազատագրկման այն առավելագույն չափը, որը նախատեսված է եղել անձի կատարած հանցանքի սանկցիայում: Արդյունքում անձի նկատմամբ նշանակվում է ազատագրկման այնպիսի պատժաչափ, որը հանցանքը կատարելու պահին կանխատեսելի չէր կարող լինել նրա համար:

ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկային համանման պրակտիկա է նախանշվել նաև «ՌԴ դատարանների կողմից քրեական պատիժների նշանակման պրակտիկայի վերաբերյալ» ՌԴ Գերագույն դատարանի պլենումի՝ 22.12.2015 թ. թիվ 58 որոշման 5.9-րդ կետում, որտեղ նշվել է, որ, պարտադիր աշխատանքներ, ուղղիչ աշխատանքներ, ազատության սահմանափակում պատիժները կրելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում դատարանն իրավասու է դրանք փոխարինելու 2 ամսից պակաս ժամկետով ազատագրկմամբ՝ անկախ նրանից այդ պատժատեսակը նախատեսված է Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սանկցիայով, թե՛ ոչ¹³:

Մինևույն ժամանակ, սակայն, ՌԴ քրեական օրենսգրքի¹⁴ 46-րդ հոդվածի 5-րդ մասի երկրորդ նախադասությամբ ևս սահմանված է որպես հիմնական պատիժ նշանակված տուգանքը կոնկրետ դեպքերում փոխարինելիս դրա չափը Հատուկ մասում նախատեսված պատժաչափին ածանցված լինելու վերաբերյալ իրավակարգավորում:

Ընդ որում, հատկանշական է, որ ռուս օրենսդիրը հրաժարվել է իր նախկինում ընդունած մոտեցումից (այդ մասին է վկայակոչվել նաև տեսական աղբյուրներից մեկում, որտեղ նաև նշվել է, որ տուգանքը կարող է փոխարինվել միայն այնպիսի պատժատեսակներով և պատժաչափերով, որոնք նախատեսված են համապատասխան հոդվածի սանկցիայում որպես տուգանքի այլընտրանք)¹⁵, սակայն մեր կարծիքով առավել հիմնավոր էր հենց նախկին մոտեցումը: Մասնավորապես՝ մինչև 2011 թվականի դեկտեմբերի 7-ի օրենքի փոփոխությունը գործող

¹³ Տե՛ս Кандидат юридических наук, доцент Яна Юрьевна Васильева, Обязательные работы: Некоторые проблемы теории и практики применения, հասանելի է https://cyberleninka.ru/article/n/obyazatelnye-raboty-nekotorye-problemy-teorii-i-praktiki-primeneniya/viewer?fbclid=IwAR0_5zqPYOlVYdYip8yo-4RykUfuPquv9xFeZDbmB4w5jeFJBzcFlgIlYm4 հասցեով, 02.05.2020 թ., 14:21:

¹⁴ Տե՛ս Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքը՝ հասանելի https://www.legislationline.org/download/id/8292/file/Russian_Federation_CC_am2019_ru.pdf հասցեով, 02.05.2020 թ., 00:11:

¹⁵ Տե՛ս Комментарий к Уголовному кодексу РФ (постатейный), под ред. проф. Л.Л.Кругликова. Волтерс Клувер. Москва. 2005 էջ 106՝ հասանելի https://books.google.am/books/about/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9_%D0%BA_%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD.html?id=6vexLlkoEcC&printsec=frontcover&source=kp_read_button&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false հասցեով, 02.05.2020 թ., 12:33:

խմբագրությամբ ՌԴ քրեական օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և սուղազանքից չարամտորեն խուսափելու դեպքում դրա փոխարինումն այլ պատժատեսակով թույլատրում էր միայն Հատուկ մասում առկա սանկցիայի տիրույթում¹⁶:

Դեռ ավելին՝ ռուսական իրավական դոկտրինայում քննադատության է արժանացել անգամ անձի համար բարենպաստ այնպիսի իրավական մեխանիզմ ինչպիսին է, ազատագրվումը հարկադիր աշխատանքներով փոխարինելը՝ այդ կառուցակարգը որակելով որպես ծայրահեղ անհաջող: Այդ մասին են իրենց գիտական աշխատանքում փաստել Մ. Ա. Սմիրնովը և Օ. Ն. Պետրովան՝ վկայակոչելով Ն. Վ. Իվանցովի և Կ. Յու. Կալաչյանի վերլուծությունները¹⁷:

Պետք է նշել, որ առկա խնդրի լուծման ուրույն միջոց կարող է հանդիսանալ նաև բուն պատժի՝ տվյալ դեպքում՝ հանրային աշխատանքների փաստացի կատարումն ապահովելուն ուղղված առավել գործուն մեխանիզմների ներդրումը, այդ թվում՝ նաև դրա կատարման ընթացում առաջացող խնդիրները, կատարումն անհնարին դարձնող, դատապարտյալի կողմից այն կատարելուց չարամտորեն խուսափելուն նպաստող գործոնները վեր հանելու և լուծումներ փնտրելու միջոցով, քանի որ հնարավորինս վերացնելով պատժի կատարումից չարամտորեն խուսափելու հնարավորությունները՝ հարկ չի լինի նաև պատժի փոփոխում կիրառելու: Մասնավորապես՝ հանրային աշխատանքներ պատժատեսակի կատարման ընթացքում ծագող առանցքային հարցերի մասին, ինչպիսիք են պարտադիր բժշկական և սոցիալական ապահովագրությունը, այն կատարելիս հաշմանդամություն և այլ արատներ ձեռք բերելը, դատապարտյալի հիմնական աշխատավայրում ստաժի ընդհատումը, կենսաթոշակի անցելը և այլն, խոսվել է տեսական գրականության շրջանակներում: Այդ մասին է իր գիտական աշխատանքում նշել Մ. Գ. Գումբատովը, վկայակոչելով նաև Ե. Ա. Խվոլշևսկայայի և Է. Վ. Լյադովի գիտական տեսակետները¹⁸:

Պատիժը ազատագրված փոխարինելու վերաբերյալ կարծիք է արտահայտվել նաև մոլդովական տեսական աղբյուրներից մեկում, որտեղ անհիմն է որակվել օրենսդիրի մոտեցումը տուգանքն ազատագրված փոխարինելու վերաբերյալ (թեև այնտեղ խոսվել է տուգանքն ազատագրված փոխարինելու մասին, սակայն ընդգծված է նաև ազատագրված՝ որպես բավականաչափ խիստ պատժի

¹⁶ Տե՛ս ՌԴ քրեական օրենսգրքի 46-րդ հոդվածը՝ հասանելի http://base.garant.ru/5761986/363aa18e6c32ff15fa5ec3b09cbefbf6/#block_4605 հասցեով, 02.05.2020 թ., 00:16:

¹⁷ Տե՛ս *Տմիրով Մ.Ա., Պետրով Օ.Ն.*, «Проблемы совершенствования «альтернативных» видов уголовных наказаний» հասանելի՝ <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-sovershenstvovaniya-alternativnyh-vidov-ugolovnyh-nakazaniy/viewer> հասցեով, 04.05.2020 թ., 11:27 և այդ աշխատանքում վկայակոչված՝ *Иванцов Н.В., Калачян К.Ю.*, Принудительные работы – альтернативный или самостоятельный вид наказания: пути поиска правильного подхода. Российская юстиция. 2012, N8, էջ 59:

¹⁸ Տե՛ս Գումբատով Մուսա Գումբատ-Օղլի. «Наказание в виде общественных работ в Азербайджанской Республике» հասանելի՝ <https://cyberleninka.ru/article/n/nakazanie-v-vide-obschestvennyh-rabot-v-azerbaydzhanskoj-respublike/viewer> հասցեով, 02.05.2020 թ., 02:52 և այդ աշխատանքում վկայակոչված՝ *Е.А. Хвоцешевская*. Применение наказания в виде общественных работ. Молодой ученый. 2013, N2, էջ 264-267, *Э.В. Лядов*. Правовое регулирование исполнения наказания в виде общественных работ. Международных пенитенциарный форум «Преступление, наказание, исправление» (к 20-летию принятия Конституции Российской Федерации) сб. материалов мероприятий форума (Рязань, 5-6 декабря 2013г.) Рязань, 2013, էջ 69-71:

ելությունը): Նշվել է, որ դատարանը պետք է համակողմանիորեն գնահատման ենթարկի անձի՝ տուգանքը վճարելու իրական հնարավորությունները, այն վճարելուց խուսափելու հանգամանքները, մինչդեռ օրենսդիրն այն դիտել է որպես ազատությունից զրկելու հիմք¹⁹:

Այսպիսով, ելնելով վերոգրյալ իրավական դրույթների բովանդակությունից, վերլուծություններից և տեսական գրականության մեջ առկա կարծիքներից, գտնում ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 5-րդ մասի կարգավորումներն առնվազն հիմնավոր կասկած են առաջացնում դրանց՝ ՀՀ Սահմանադրության 71-րդ, 72-րդ և 75-րդ հոդվածներին, մասնավորապես՝ պատժի համաչափության, կանխատեսելիության, հանցագործություններ սահմանելիս և պատիժներ նշանակելիս օրինականության, ինչպես նաև օրենքներով հիմնական իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր սահմանելու սկզբունքներին, ինչպես նաև իրավական որոշակիության (res judicita) սկզբունքին համապատասխանության վերաբերյալ՝ վտանգի տակ դնելով անձանց սահմանադրական իրավունքները, ինչը կարող է հանգեցնել անձի՝ համաչափ և օրինական պատիժ նշանակելու սկզբունքների, ինչպես նաև հիմնական իրավունքների և ազատությունների իրականացման կազմակերպական կառուցակարգերի և ընթացակարգերի սահմանման նորմատիվ պատվիրանի խախտման, այդ խնդիրը կարող է լուծվել նաև համապատասխան օրենսդրական փոփոխությունների կատարման արդյունքում:

Annotation. This article is devoted to discussion of the constitutionality of the punishment imposed for a crime, in particular, the replacement of public works with imprisonment in case of malicious evasion of the convicted person from serving it..

The article discusses the legality of the final punishment imposed as a result of the execution of the institution of the replacement of public works with imprisonment, in the context of legal certainty, referring to legislative solutions of foreign countries regarding to such mechanisms.

With this analysis, we seek to bring out the relevance of the considered institution to the content of the fundamental human rights guaranteed by the Constitution of the Republic of Armenia, to increase the unity and present legal solutions to existing problems, taking into account the experience of foreign countries.

Аннотация. Данная статья посвящена анализу вопроса о конституционности наказания, назначенного за преступление, в частности замены общественных работ лишением свободы, в случае злостного уклонения осужденного от их выполнения.

В статье рассматривается правомерность окончательного наказания, вынесенного в результате исполнения института замены общественных работ лишением свободы в контексте правовой определенности, ссылаясь на законодательные решения зарубежных стран относительно подобных механизмов.

¹⁹ Stîu V.Г.Бужор, В.И. Гуцуляк, И.А.Спыну. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Молдова (Общая часть), Քիշնև, 2010, էջ 119, հասնելի՝ https://criminology.md/books/comentarii_ug_cod_ob_chast.pdf հարցնով, 02.05.2020 թ., 02:13:

Этим анализом мы стремимся привести в соответствие рассматриваемый институт с содержанием основных прав человека, гарантированных Конституцией Республики Армения, и представить правовые решения существующих проблем, учитывая опыт зарубежных стран.

Բանալի բառեր - հանցագործություն, պատիժ, տուգանք, հանրային աշխատանքներ, ազատազրկում:

Keywords: *crime, punishment, fine, public works, imprisonment.*

Ключевые слова: *преступление, наказание, штраф, общественные работы, лишение свободы.*

Ա. Նիկողոսյան - ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր, ի.գ.թ., դոցենտ, էլ. փոստ՝ arsennikoghosyan@yahoo.com

Վ. Դաշտոյան - ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավորի օգնական, էլ. փոստ՝ vardges-dashtoyan@mail.ru

Ներկայացվել է խմբագրություն 06.05.2020 թ., տրվել է գրախոսության 06.05.2020 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.05.2020 թ.: